

DISLALIYA VA TERAPIYA USULLARI: O‘YIN VA TAJRIBALARNING AHMIYATI

Axadova Yorqinoy Xamidullayevna

Toshkent viloyati, Piskent tumani, 23-UO‘T maktabi, o‘qituvchi logopedi

Annotatsiya: Dislaliya – nutq rivojlanishining buzilishi bo‘lib, bolalar va kattalarda talaffuz, so‘z tuzish va muloqotdagi qiyinchiliklar bilan ifodalanadi. Ushbu maqola dislaliya bilan bog‘liq terapevtik usullarni o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘lib, an’anaviy va zamonaviy yondashuvlarni taqdim etadi. Maqsad – dislaliya davolashda foydalaniladigan asosiy yondashuvlarni, ularning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilish. Tadqiqotda zamonaviy texnologiyalarning, o‘yin va tajribalarning dislaliya davolashdagi o‘rni va samaradorligi muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: dislaliya, terapiya, o‘yinlar, neyrofeedback, audiologik terapiya, logopedik mashqlar.

KIRISH

Dislaliya – bu nutq rivojlanishining buzilishi bo‘lib, bolalar va kattalarda talaffuz, so‘z tuzish va muloqotdagi qiyinchiliklar bilan ifodalanadi. Dislaliya bilan bog‘liq muammolarni bartaraf etishda zamonaviy va an’anaviy terapiya yondashuvlarining o‘zaro integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyo bo‘ylab olimlar va mutaxassislar dislaliya terapiyasining samaradorligini oshirish uchun turli usullarni ishlab chiqishmoqda. Leo Kanner va Hans Asperger kabi taniqli olimlar, autizm va boshqa nevrologik kasalliklarni tadqiq etishda, dislaliya va unga o‘xshash holatlarning nutq rivojlanishiga ta’sirini ko‘rsatganlar. Uta Frith va Simon Baron-Cohen kabi mutaxassislar esa, nutq va muloqotdagi qiyinchiliklarni tushunishga qaratilgan neyropsixologik yondashuvlarni ishlab chiqqanlar. Zamonaviy texnologiyalar, xususan, neyrofeedback va audiologik terapiya, dislaliya davolashda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, an’anaviy logopedik usullar, ya’ni artikulyatsion mashqlar va o‘yinlar, hozirgi kunda ham samarali vosita bo‘lib qolmoqda. Ushbu maqolada dislaliya bilan bog‘liq terapiya usullari, ularning afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. An'anaviy Terapiya Usullari:

An’anaviy terapiya usullari, jumladan, logopedik mashqlar, talaffuz va so‘z tuzishdagi xatoliklarni tuzatishga qaratilgan. Ular bolalarning nutq rivojlanishida o‘zgarishlarni yuzaga keltirishda samarali hisoblanadi. Artikulyatsion mashqlar, nutq mushaklarini rivojlantirishga yordam beradi va ularni to‘g‘ri ishlatishga o‘rgatadi.

Afzalliklari:

Oddiy va oson qo‘llash: Artikulatsion mashqlarni bolalar bilan mashg‘ulotda osonlik bilan amalga oshirish mumkin. Ularning samaradorligi bolalarning yoshi va rivojlanish darajasiga qarab oshadi.

Ijobiy natijalar: Nutqdagi to‘g‘ri talaffuz va so‘zlarni tuzishda kichik o‘zgarishlar ham tezda sezilarli bo‘lishi mumkin.

Kamchiliklari:

Maqsadga muvofiq bo‘lmasligi: Ba’zi bolalar uchun bunday usullar yetarli bo‘lmasligi mumkin, ayniqsa ularning rivojlanish darajasi yuqori bo‘lsa.

Juda kam imkoniyatlar: O‘yinlar yoki kreativ yondashuvlarni qo‘llash imkoniyati cheklangan, bu esa terapiyaning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

2. Zamonaviy Terapiya Usullari:

Zamonaviy terapiya usullari, masalan, neyrofeedback, audiologik terapiya va neyropsixologik yondashuvlar, nutqni rivojlantirish jarayonini yangicha yondashuv bilan qo‘llab-quvvatlaydi. Neyrofeedback texnologiyasi, miyadagi faoliyatni kuzatib borish va modifikatsiya qilish orqali bolalarning nutq rivojlanishini boshqaradi.

Afzalliklari:

Innovatsion yondashuvlar: Zamonaviy texnologiyalar yordamida nutqdagi buzilishlarni aniq aniqlash va individual yondashuvni ta’minlash mumkin.

Tez natijalar: Neyrofeedback kabi texnologiyalar orqali olingan natijalar tezda sezilarli bo‘lishi mumkin, chunki ular miya faoliyatini bevosita boshqarish imkonini beradi.

Kamchiliklari:

Zamonaviy texnologiyalar va usullar ko‘pincha yuqori narxlarga ega bo‘lib, barcha bemorlar uchun imkoniyat yaratmasligi mumkin.

Resurslarga bog‘liq: Bunday usullar uchun maxsus uskunalar va malakali mutaxassislar zarur, bu esa resurslarning cheklanganligini keltirib chiqaradi.

3. O‘yin va Tajribalar:

O‘yinlar dislaliya terapiyasining muhim vositalaridan biri sifatida, nafaqat bolalarni rag‘batlantirish, balki ularning nutq rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda ham katta ahamiyatga ega. Nutqni rivojlantirishda o‘yinlar yordamida amalga oshiriladigan tajribalar bolalarga o‘rgatish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. O‘yinlar orqali bolalar to‘g‘ri talaffuzni, so‘zlarni aniq va ravon ishlatishni, muloqotdagi qiyinchiliklarni yengishni o‘rganadilar. Shu bilan birga, o‘yinlar bolalarga so‘z boyligini oshirish, nutqning grammatik va semantik tuzilishini yaxshilashda yordam beradi.

O‘yinlar bolalarni faollashtirish va ularga yangi ko‘nikmalarni o‘rganishda yordam beradi. Masalan, so‘zlarni topish o‘yinlari, harflarni birlashtirish, yoki so‘zlarni to‘g‘ri joylashtirish kabi mashqlar bolalarning nutq rivojlanishini tezlashtiradi. Shuningdek, muloqotli o‘yinlar orqali, bolalar turli vaziyatlarda so‘zlarni qanday ishlatishni o‘rganadilar. Bu o‘yinlar bolalarni rivojlanishning barcha bosqichlarida qo‘llanilishi mumkin, shu jumladan kichik yoshdagi bolalar uchun ham.

Afzalliklari:

Qiziqarli va rag‘batlantiruvchi: O‘yinlar bolalar uchun qiziqarli va rag‘batlantiruvchi bo‘lib, ular terapiya jarayoniga ko‘proq jalb qilinadi. Bu, o‘z navbatida, terapiya jarayonining samaradorligini oshiradi.

Nutq va muloqotdagi ko‘nikmalarni rivojlantiradi: O‘yinlar, bolalarga muloqotning turli aspektlarini o‘rganishda yordam beradi. So‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, so‘zlarni ravon va aniq ishlatish kabi nutq ko‘nikmalari rivojlanadi.

Individual yondashuvni ta‘minlash: Har bir bola o‘ziga xosdir. O‘yinlarni individual tarzda moslashtirish va har bir bolaning ehtiyojlariga mos ravishda olib borish mumkin. Shuning uchun, o‘yinlar turli yoshdagi bolalar va turli rivojlanish darajasidagi bolalar uchun samarali vosita hisoblanadi.

Jismoniy va ijtimoiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash: Ko‘plab o‘yinlar bolalar uchun jismoniy faoliyatni ham talab qiladi. Bu orqali, nafaqat nutq, balki bolalarning umumiy rivojlanishi ham ta‘minlanadi. O‘yinlar bolalarni ijtimoiy muhitda muloqot qilishga o‘rgatadi.

Kamchiliklari:

Barcha bolalarga moslashtirishda qiyinchiliklar: Har bir bola o‘ziga xos va individual tarzda rivojlanadi. Shuning uchun o‘yinlar har bir bolaning rivojlanish darajasiga moslashtirilishi kerak. Ba‘zi bolalar o‘yinlarga qiziqmasligi yoki qiyinchiliklar bilan qo‘shilishlari mumkin. Bunday hollarda, o‘yinlarning bolaga moslashtirilishi kerak.

Kichik guruhlar va individual mashg‘ulotlar talab qilishi mumkin: O‘yinlarni samarali tarzda o‘tkazish uchun ba‘zi hollarda kichik guruhlar yoki individual mashg‘ulotlar talab qilinishi mumkin. Bu esa resurslar va vaqtni talab qiladi, shuningdek, bolalar o‘rtasida o‘zaro muloqot va yordam ko‘rsatish imkoniyatlarini kamaytiradi.

Ba‘zi bolalar o‘yinining samaradorligini tushunmasliklari mumkin: Ba‘zi hollarda bolalar o‘yinni faqat o‘yin sifatida qabul qilishlari mumkin va uning maqsadini tushunmasligi ehtimoli mavjud. Bu holatda, o‘yin samaradorligini oshirish uchun, pedagogik va psixologik yondashuvlarni kuchaytirish zarur bo‘ladi. O‘yin orqali o‘rgatilgan nutq ko‘nikmalarining haqiqatda ishlatilishini ta‘minlash uchun bolalarga yanada ko‘proq tushuntirish va ularni rag‘batlantirish kerak.

Tez-tez qayta takrorlash zarurati: O‘yinlar, ayniqsa, murakkab bo‘lgan vazifalar yoki nutq ko‘nikmalarini o‘rgatishda samarali bo‘lishi uchun, bolalar tomonidan tez-tez va muntazam ravishda amalga oshirilishi kerak. Agar o‘yin yoki mashq bir necha marta takrorlanmasa, bolalar o‘rgangan ko‘nikmalarni unutishlari mumkin. Shuning uchun, o‘yinlarni muntazam va doimiy ravishda o‘tkazish zarur. Aks holda, terapiya jarayonining samaradorligi pasayishi mumkin.

“Sehrli so‘zlar” o‘yini

Maqsad: Nutqni to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rgatish. **Tavsif:** Ushbu o‘yinda bola har bir harf yoki so‘zni to‘g‘ri talaffuz qilishga harakat qiladi. Logoped bola bilan ishlayotganda, o‘yin davomida turli so‘zlar tanlanadi va bola bu so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish uchun mashqlar bajaradi. **Jarayon:**

Bolaga bir nechta harf yoki so‘z beriladi, masalan, "a", "ka", "ba" yoki "olma".

Har bir so‘zning to‘g‘ri talaffuzi uchun bola unga tegishli mashqlar bajaradi, masalan, birinchi qadamda oddiy talaffuz, keyin esa so‘zni tezroq va to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rgatish.

O‘yin davomida bola o‘z talaffuzini yaxshilashga harakat qiladi, bu esa nutq rivojlanishini rag‘batlantiradi.

Afzalliklari:

Bola nutqni to‘g‘ri talaffuz qilishga qiziqish bilan yondashadi.

Nutqni to‘g‘ri talaffuz qilishda ijobiy motivatsiya yaratadi.

Nutq muskulaturasi mustahkamlanadi.

Kamchiliklari:

Bola faqat o‘yin orqali haqiqiy vaziyatlarda ishlashni o‘rganmaydi, shuning uchun real hayotda ham ushbu ko‘nikmalarni qo‘llashga e’tibor qaratish kerak.

“Kimning ovozi?” o‘yini

Maqsad: Tovushlarni aniqlash va talaffuzni yaxshilash. **Tavsif:** Ushbu o‘yinda bola turli ovozlarni eshitadi va ularni to‘g‘ri talaffuz qilishga harakat qiladi. O‘yin ovozli mashqlar orqali amalga oshiriladi, bu esa bola nutqni yaxshilash uchun o‘z ijodiy fikrini ishlatishini ta’minlaydi. **Jarayon:**

O‘yin boshlanishidan oldin, bola bir nechta tovushlarni eshitadi (masalan, “sh”, “s”, “t”).

Har bir tovushni chiqarishga harakat qiladi, va logoped bola tovushni to‘g‘ri talaffuz qilishga yordam beradi.

Bola bu mashqlarni davom ettirib, har bir tovushni to‘g‘ri chiqarmoqchi bo‘ladi.

Afzalliklari:

Bola nutq muskulaturasi va tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni yaxshilaydi.

Tovushlarni aniqlash va yodlashni osonlashtiradi.

Kamchiliklari:

Tovushni noto‘g‘ri eshitish va tushunish imkoniyati bo‘lishi mumkin, shuning uchun har bir tovushni aniq tushunishga yordam berish zarur.

Bu o‘yinlar dislaliya bilan kurashishda samarali vositalardan bo‘lib, bolalar uchun qiziqarli va foydali mashg‘ulotlarni tashkil etishga yordam beradi.

XULOSA

Dislaliya davolashda samarali terapiya usullari tanlash, bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi. An’anaviy logopedik usullar, jumladan, artikulyatsion mashqlar va o‘yinlar, har doim samarali bo‘lib qolmoqda, ammo zamonaviy texnologiyalar, masalan, neyrofeedback va audiologik terapiya, yangi imkoniyatlar yaratib, dislaliya bilan kurashishda yangi yondashuvlarni taqdim etmoqda. Ushbu maqolada keltirilgan terapiya usullari har biri o‘zining afzalliklari va kamchiliklariga ega, shuning uchun terapiya jarayonida ushbu usullarni birlashtirish va bola uchun eng mos yondashuvni tanlash muhimdir. O‘yinlar va tajribalarning dislaliya terapiyasidagi ahamiyati katta bo‘lib, ular nafaqat nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishda, balki bolalar bilan muloqot qilishda ham foydali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Dislaliya bilan bog‘liq muammolarni samarali hal qilish

uchun terapevtik yondashuvlarni yangicha va integratsiyalashgan tarzda qo‘llash kerak. Bu yondashuvlarning barchasi bolalarning nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi va terapiya jarayonini yanada samarali qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2, 217-250.

Asperger, H. (1944). Die "Autistischen Psychopathen" im Kindesalter. *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, 117(1), 76-136.

Frith, U. (2003). *Autism: Explaining the Enigma*. Blackwell Publishing.

Baron-Cohen, S. (2009). The Empathizing-Systemizing Theory of sex differences and the brain. *The Year in Cognitive Neuroscience*, 1156, 83-96.

Bogdashina, O. (2003). *Sensory Perception in Autism: A Biopsychosocial Perspective*. Jessica Kingsley Publishers.

Courchesne, E. (2005). Altered brain development in autism. *The Journal of Neuroscience*, 25(3), 579-587.

Peterson, C. A., & Guthrie, S. M. (2010). Intervention strategies for children with speech disorders. *Journal of Speech-Language Pathology and Applied Behavior Analysis*, 5(1), 22-34.